

УДК 343.224.1

теорія та історія держави і права; філософія права.

Грігорова Г.Л.

*аспірант кафедри теорії держави і права Національного університету
«Одеська юридична академія»*

Ювенальний підхід як методологічна основа ювенальних досліджень в
українському праві

В статті обґрунтовується необхідність збагачення ювенально-правових досліджень власним методологічним підходом задля подолання неоднозначності щодо правового становища неповнолітнього як на законодавчому, так і на теоретичному рівні. Відзначається, що застосування ювенального підходу має стати дієвим інструментом для подолання різнопорядності галузевих норм, що стосуються ювенального суб'єкта. Задля практичного застосування ювенального підходу пропонується закріплення ювенальної експертизи обов'язковою стадією у законотворенні. Також, звертається увага, на необхідність залучення фахівців (науковців та практиків), які працюють у сфері захисту прав дитини до процесу підготовки професійних юристів та спеціалізації кадрів в органах правотворчості та правозастосування.

Ключові слова: ювенальний підхід, ювенальне право, ювенальна юстиція, ювенальна делінквентність, ювенальна відповідальність, міжнародні стандарти прав дитини.

The article is devoted to the explanation of necessity to enrich juvenile researches by their own methodological approach to overcome the fragmentation of juvenile legal norms. Offers, to make a juvenile expertise obligate stage in lawmaking as a practical side of the juvenile approach. Also, pays attention, to

necessity of involving professionals (academics and lawyers), who work in the area of the protection of children rights to the educational process and the necessity of juvenile specialization in lawmaking and advocacy parties.

Key words: juvenile approach, juvenile law, juvenile justice, juvenile delinquency, juvenile responsibility, international standards of childrens' rights.

Вступ. Процес акультурації українською правовою системою європейських правових норм та традицій передбачає докорінне реформування національної моделі ювенальної юстиції. Існуюча на сьогодні непослідовність та неповнота законодавчого регулювання правовідносин із ювенальним суб'єктом на національному рівні призводить до того, що діти виступають частіше не повноправними учасниками правовідносин, а «об'єктом захисту». Таке становище вочевидь не відповідає принципам Конвенції ООН про права дитини та іншим міжнародним документам у сфері ювенальних відносин. Формування дієвої моделі ювенальної юстиції має включити комплексне реформування галузевих норм, що регулюють різні сфери соціального буття неповнолітнього. Для можливості проведення таких реформ послідовно та системно необхідно створити відповідне методологічне підґрунтя, сформувавши базові для ювенального права теоретичні конструкції.

Спрямування сучасного вектору праворозуміння, та відповідно правових досліджень, у напрямку екзистенційно-гуманістичного антропологічного підходу, надало змогу виділити дитину як відокремленого суб'єкта правових відносин із характерним набором прав, обов'язків та можливістю нести відповідальність за власні дії. Таке розуміння дитини у праві, вимагає не лише визначення та вивчення дитинства як цінності, а й ціннісного дослідження специфічних прав неповнолітнього. Адже для того, щоб цілі правового регулювання було досягнуто, визначення лише зовнішніх меж дозволених дій є недостатнім. Важливо, щоб людина (дитина), якій адресовані права і свободи, звернула на них увагу, осмислила їх, виявила

готовність скористатися ними [1, с. 150]. Саме тому особливого значення набуває перехід від декларування прав неповнолітніх до їх чіткого визначення, нормативного закріплення та становлення механізму їх реалізації.

Метою дослідження є теоретична розробка ювенального підходу як методологічної основи ювенальних досліджень в українському праві.

Виклад основного матеріалу. Потреба у завершенні юридичного статусу неповнолітнього має одночасно теоретичну та емпіричну цінність. Адже ювенальне право як комплексна галузь права та законодавства поєднує у собі норми різної галузевої належності, які на сьогодні не відрізняються єдністю. Уніфіковане нормотворення, в своє чергу, можливе реалізувати лише за наявності єдиного теоретичного та методологічного підходу до становища неповнолітнього як відокремленого суб'єкта права. Виходячи із цього, належне забезпечення реалізації механізму прав дитини на національному рівні потребує формування, в першу чергу, методологічного підґрунтя.

Нами наслідується поняття методологічного підходу, запропоноване Е.Г. Юдіним, як принципової методологічної орієнтації дослідження, точки зору, яка керує загальною стратегією дослідження [2, с. 160] одночасно із визначенням запропонованим Е.П. Семенюком, який вбачає у підході логіко-гносеологічне та методологічне утворення, що гранично строго виражає тільки спрямованість наукового дослідження, обмежуючи її, як правило, одним аспектом (у крайньому разі – декількома взаємопов'язаними напрямками), але, на відміну від метода, принципово позбавлене будь-яких обмежень і навіть чіткої фіксації тих засобів, якими ведеться дослідження і нерідко позначає напрям у наукових дослідженнях [3, с.7].

Ювенальний підхід у нашому дослідженні визначається як науково-практична правова орієнтація на забезпечення кращих інтересів дитини. На території пострадянського простору у суспільстві досі формується ставлення до дитини не як до повноцінного члена суспільства, а як до особи, над якою

дорослий має якісь переваги [4, с. 94]. Так, Л.Ю. Голишева, розглядаючи ювенальні відносини публічно-правового порядку, звертає увагу на те, що основними суб'єктами тут виступають органи державної влади та місцевого самоврядування, які виконують обов'язки із забезпечення прав дітей. Вторинність правового статусу неповнолітніх простежується і у результатах дослідження авторки щодо ювенальних відносин приватноправового характеру [5, с. 114].

Однак, нормативне регулювання прав та обов'язків дитини у багатьох випадках демонструє протилежну тенденцію – неповнолітній, будучи, номінально носієм статусу спеціального суб'єкта правовідносин, фактично має звужений перелік прав (зокрема, цивільних) у регулятивних правовідносинах, а в охоронних відносинах, навпаки, виступає на рівні із дорослими суб'єктами.

Найбільш нагальною проблема забезпечення спеціального правового статусу неповнолітнього постає у кримінально-правовому механізмі відповідальності. Застосування ювенального підходу у нормотворенні надасть можливість привести главу 38 Кримінального кодексу України у відповідність із міжнародними стандартами ювенального правосуддя, деталізувавши правове становище та розширивши коло прав неповнолітнього у кримінальному процесі. Указаний підхід може справити вагомий вплив і на вирішення питання щодо місця неповнолітнього у відносинах, що виникають з приводу розвиненої на сьогодні терористичної та іншої антигромадської діяльності. Так, незважаючи на ратифікацію Факультативного протоколу Конвенції ООН про права щодо участі у збройних конфліктах дитини [6], їх статус у збройних конфліктах у національному праві залишається невизначеним. Зокрема, взявши на себе обов'язок щодо попередження вербування та використання неповнолітніх у діяльності збройних груп, відмінних від збройних сил держави, державою не забезпечено спеціальної відповідальності за такі дії. Положеннями Кримінального кодексу України [7] відповідальність за втягнення у вчинення терористичного акту,

визначається без диференціації за віковою ознакою кола суб'єктів, які втягуються у таку діяльність. Отже, на сьогодні, використання неповнолітнього як «інструменту» у збройному конфлікті, терористичній та іншій діяльності, спрямованій на підлив суверенітету на цілісності країни, не передбачає спеціального покарання. Необхідність зміни такого становища зумовлюється більш високим рівнем піддатливості та несформованості психо-емоційних характеристик дитини, зокрема необґрунтованій та завищеній схильності до ризику. О.С. Дронова вказує, що причиною протиправного ризику для неповнолітнього є не його позитивна цінність, а навпаки, розрахунок отримати максимально вигідний результат. Такий результат може мати як матеріальний, так і емоційний характер (ризик заради ризику) [8, с.8].

Національним інститутом стратегічних досліджень пропонується для подолання вказаної проблеми внести зміни у кримінальне законодавство, визначивши склад таких злочинів, як «вербування дитини під час збройного конфлікту», «використання дитини під час збройних конфліктів» і встановити кримінальне покарання для тих, хто їх вчинює (у т.ч. батьків дитини, осіб, що їх замінюють або законних представників) [9]. Повністю підтримуючи таку пропозицію, слід відмітити що реформи ювенального законодавства слід проводити більш системно.

Вбачається, що практична сторона застосування ювенального підходу може відобразитись у запровадження процедури ювенальної експертизи у процес нормотворення. Законом України «Про забезпечення рівних прав жінок та чоловіків» [10] створена практика цільової суб'єктної експертизи нормативно-правових актів, шляхом запровадження дослідження урахування принципу забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у процесі нормотворчості. Слід, однак, підтримати позицію Н.В. Аніщук про неможливість у повній мірі використовувати арсенал гендерної експертизи (та інших інструментів гендерного права) через відсутність у національному

правовому лексиконі необхідної термінології та методології проведення гендерних досліджень [11, с. 72].

Ювенальна експертиза, в свою чергу, має доповнити механізм захисту прав людини у законотворчому процесі, адже розробка нормативно-правових актів буде відбуватися не лише із урахуванням гендерного підходу, а й із врахуванням кращих інтересів однієї із найуразливіших груп суспільства – дітей. Концептуальна основа ювенальної експертизи базується на тих самих «стовпах», що і вся система ювенально-правових відносин – застосуванні компетентісного підходу. І.А. Зимня компетентісний підхід трактує як заснований одночасно на знаннях, професійних навичках та особистісних характеристиках людини [12, с.17]. Принцип компетентності широко використовується у західноєвропейській методиці освіти та підготовки педагогів та базується на філософії конструктивізму, що полягає не лише у розробленні нового інформаційного матеріалу, а й у реорганізації уже існуючого для інтеграції нових елементів та побудові нових когнітивних структур [13, с.51-52]. Запровадження аналогічного механізму у законопроектну діяльність надасть можливість більш оперативно привести правові механізми, що торкаються прав та обов'язків неповнолітнього у відповідність із світовими тенденціями ювенальної юстиції.

Висновки. Отже, застосування ювенального підходу у практичній юридичній діяльності має відбуватися у двох основних напрямках:

– уніфікованому нормотворенні. Норми, що розробляються для урегулювання питань, пов'язаних із правами та обов'язками неповнолітніх, мають перебувати у логічному взаємозв'язку (із можливістю їх подальшого міждисциплінарного використання) та відповідати визнаним та гарантованим міжнародним та національним стандартам прав дитини;

– компетентності (спеціалізації) кадрів у системі забезпечення прав дитини. Ілюзія вирішення проблеми, у сфері ювенального регулювання, самим фактом прийняття закону породжує декларативність, дисфункціональність та відсутність реального регулятивного потенціалу

низки законів ювенального спрямування [14, с. 96]. Принцип спеціалізації кадрів має розумітися у широкому сенсі як залучення компетентних спеціалістів у процес підготовки професійних юристів, наявності відповідної спеціалізації в органах правотворчості та правозастосування.

Бібліографічні посилання

1. Шафіров В.М. Людиноцентристський підхід як методологічна основа наукових досліджень у правознавстві / В.М. Шафіров // Право України. – 2014. – № 1. – С. 148-155.
2. Юдин Э.Г. Методология науки. Системность. Деятельность. – М.: Эдиториал УРСС, 1997. – 440 с.
3. Семенюк Э. П. Информационный подход к познанию действительности / Э. П. Семенюк. – К. : Наук. думка, 1988. –
4. Опольська Н.М. Правова соціалізація дитини як складова процесу розвитку правової свідомості / Н.М. Опольська // Держава і право. – 2009. – Вип. 45. – С. 91-97.
5. Гольщева Л.Ю. Российское ювенальное право / Л.Ю. Гольщева. – Ставрополь, Издательство ОАО «Пресса», 2004. – 184 с.
6. Факультативний протокол Конвенції ООН про права щодо участі у збройних конфліктах дитини
7. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квітня 2011 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
8. Дронова О.С. Схильність до ризику як чинник агресивної поведінки неповнолітніх : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогіка та вікова психологія» / О.С. Дронова. – К., 2012. – 18 с.
9. Щодо дотримання Україною міжнародних стандартів захисту прав дітей у збройних конфліктах : аналітична записка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/1660/>.

10. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків: Закон України від 08 серпня 2005 р. № 2866-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2866-15>.

11. Аніщук Н.В. Становлення понятійного апарату гендерного права у вітчизняній юриспруденції / Н.В. Аніщук // Актуальні проблеми держави і права. – 2011. – Вип. 58. – С. 69-77.

12. Зимняя И.А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентного подхода в образовании: авторская версия / И.А. Зимняя. – М. : Исслед. центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – 40 с.

13. Авшенюк Н.М. Компетентнісний підхід до підготовки педагогів у зарубіжних країнах: теорія та практика : монографія / Н.М. Авшенюк, Т.М. Десятов, Л.М. Дяченко, Н.О. Постригач, Л.П. Пуховська, О.В. Сулима. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. – 279 с.

14. Казанчев Ю. Риски моделирования правовых актов: источники и средства минимизации / Ю. Казанчев // Управление мегаполисом. – 2008. – № 3. – С. 94-104.